

فهرست مطالب

مقدمه ۱۳

فصل اول: کلیات

- بخش اول: تاریخچه حقوق تجارت ۱۵
- گفتار اول: تاریخچه بین المللی حقوق تجارت ۱۵
- گفتار دوم: تاریخچه حقوق تجارت در ایران ۱۷
- بخش دوم: منابع حقوق تجارت ۱۷
- گفتار اول: منابع رسمی حقوق تجارت ۱۸
- مبحث اول: منابع رسمی با منشاء قانونگذاری ۱۸
- مبحث دوم: منابع رسمی با منشاء قضائی ۲۱
- گفتار دوم: منابع خصوصی حقوق تجارت ۲۱
- مبحث اول: عمل فعالان تجاری ۲۲
- مبحث دوم: عقاید علمای حقوق ۲۳
- بخش سوم: ارتباط حقوق تجارت با شعبات دیگر حقوق ۲۳
- مبحث اول: ارتباط حقوق تجارت با حقوق اساسی ۲۴
- مبحث دوم: ارتباط حقوق تجارت با حقوق مدنی ۲۵
- مبحث سوم: ارتباط حقوق تجارت با حقوق اداری ۲۶
- مبحث چهارم: ارتباط حقوق تجارت با حقوق جزا ۲۶
- مبحث پنجم: ارتباط حقوق تجارت با حقوق کار ۲۷
- مبحث ششم: ارتباط حقوق تجارت با حقوق بین المللی خصوصی ۲۷

فصل دوم: تجار و عملیات تجاری

- بخش اول: تاجر ۲۹
- گفتار اول: تعریف تاجر ۲۹
- مبحث اول: تاجر از منظر نظریه های شخصی و موضوعی ۲۹
- مبحث دوم: تعریف تاجر در قانون تجارت ایران ۳۰
- گفتار دوم: اشخاص تاجر ۳۱

- ۳۱..... مبحث اول: اشخاص حقیقی تاجر
- ۳۵..... مبحث دوم : اشخاص حقوقی تاجر
- ۳۸..... بخش دوم : معاملات و عملیات تجاری
- ۳۹..... گفتار اول: عملیات تجاری ذاتی
- ۳۹..... مبحث اول : معاملات برواتی
- ۴۰..... مبحث دوم: عملیات تجاری توزیعی
- ۴۲..... مبحث سوم: عملیات تجاری تولیدی
- ۴۲..... مبحث چهارم: عملیات تجاری خدماتی
- ۵۴..... مبحث پنجم : معاملات دریایی
- ۵۵..... گفتار دوم : اعمال تجاری تبعی
- ۵۵..... مبحث اول: کلیه معاملات بین تجار و کسبه و صرافان و بانکها
- ۵۶..... مبحث دوم : کلیه معاملاتی که تاجر با غیر تاجر برای حوائج تجاری خود می نماید ...
- مبحث سوم : کلیه معاملاتی که اجزاء یا خدمه یا شاگرد تاجر برای امور تجاری ارباب خود انجام می دهد.....
- ۵۷..... مبحث چهارم: کلیه معاملات شرکتهای تجاری

فصل سوم: دفتر ثبت تجاری و دفاتر تجاری

- ۵۹..... بخش اول : دفتر ثبت تجاری
- ۶۰..... گفتار اول : محل ثبت تجاری
- ۶۰..... گفتار دوم: اشخاصی که باید نام خود را در دفتر ثبت تجاری ثبت کنند.....
- ۶۰..... گفتار سوم : آثار حقوقی ثبت یا تجاری
- ۶۲..... بخش دوم : دفاتر تجاری
- ۶۲..... گفتار اول : انواع دفاتر تجاری
- ۶۲..... مبحث اول : دفتر روزنامه
- ۶۳..... مبحث دوم: دفتر کل
- ۶۳..... مبحث سوم: دفتر دارائی
- ۶۴..... مبحث چهارم: دفتر کپی
- ۶۴..... گفتار دوم: پلمپ دفاتر تجاری و آثار ناشی از آن

فصل چهارم: شرکتهای تجاری

- ۶۷..... بخش اول : شخصیت حقوقی شرکتهای تجاری
- ۶۸..... گفتار اول: آغاز، تغییرات و پایان شخصیت حقوقی
- ۶۸..... مبحث اول: آغاز شکل گیری شخصیت حقوقی شرکتهای تجاری

۶۸	مبحث دوم: تبدیل شرکت تجاری
۶۹	مبحث سوم: ادغام و تجزیه شرکتهای تجاری
۶۹	مبحث چهارم: پایان شخصیت حقوقی شرکتهای تجاری
۷۰	گفتار دوم: ملزومات حاکم بر شخصیت حقوقی شرکتهای تجاری
۷۰	مبحث اول: اهلیت
۷۱	مبحث دوم: اقامتگاه
۷۲	مبحث سوم: تابعیت
۷۳	مبحث چهارم: دارائی شرکتهای تجاری
۷۴	بخش دوم: اقسام شرکتهای تجاری
۷۵	گفتار اول: شرکت سهامی
۷۵	مبحث اول: معرفی شرکت سهامی
۷۶	مبحث دوم: شخصیت حقوقی شرکت سهامی
۷۸	مبحث سوم: شرکت سهامی عام
۸۲	مبحث چهارم: شرکت سهامی خاص
۸۴	مبحث پنجم: انواع سهام
۹۱	مبحث ششم: اوراق قرضه
۹۲	مبحث هفتم: ارکان شرکت سهامی
۱۰۸	مبحث هشتم: حیات شرکت سهامی
۱۱۳	مبحث نهم: بطلان شرکت سهامی
۱۱۴	مبحث دهم: انحلال شرکت سهامی
۱۱۸	گفتار دوم: شرکتهای غیرسهامی
۱۱۹	مبحث اول: شرکت با مسئولیت محدود
۱۲۶	مبحث دوم: شرکت تضامنی
۱۳۲	مبحث سوم: شرکت مختلط غیرسهامی
۱۳۵	مبحث چهارم: شرکت مختلط سهامی
۱۴۰	مبحث پنجم: شرکت نسبی
۱۴۱	مبحث ششم: شرکت تعاونی

فصل پنجم: اسناد تجاری

۱۴۴	گفتار اول: برات
۱۴۵	مبحث اول: تعریف و ماهیت حقوقی برات
۱۴۵	مبحث دوم: شکل برات
۱۵۰	مبحث سوم: قبولی برات

۱۵۱	مبحث چهارم: نکول برات
۱۵۲	مبحث پنجم: ضمانت در برات
۱۵۳	مبحث ششم: وعده برات
۱۵۴	مبحث هفتم: ظهرنویسی
۱۵۵	مبحث هشتم: مسئولیت امضاکنندگان برات
۱۵۶	مبحث نهم: پرداخت برات
۱۵۹	مبحث دهم: حقوق و وظایف دارنده برات
۱۶۱	مبحث یازدهم: اعتراض یا واخواست برات
۱۶۳	مبحث دوازدهم: برات رجوعی
۱۶۴	مبحث سیزدهم: برات و قوانین خارجی
۱۶۶	گفتار دوم: سفته
۱۶۶	مبحث اول: شکل سفته
۱۶۷	مبحث دوم: ضمانت اجرای عدم قید مندرجات قانونی
۱۶۸	مبحث سوم: مقایسه برات و سفته
۱۶۹	گفتار سوم: چک
۱۶۹	مبحث اول: تعریف و فوائد چک
۱۷۱	مبحث دوم: چک عادی
۱۷۲	مبحث سوم: چک های خاص
۱۷۳	مبحث چهارم: الزامات صدور چک
۱۷۴	مبحث پنجم: ضرورت وجود محل و ضمانت های آن
۱۸۰	مبحث ششم: انتقال و پرداخت چک
۱۸۲	گفتار چهارم: قبض انبار
۱۸۲	مبحث اول: تعریف و ماهیت قبض انبار
۱۸۳	مبحث دوم: ظهرنویسی قبض انبار
۱۸۳	مبحث سوم: پرداخت قبض انبار
۱۸۴	گفتار پنجم: اسناد در وجه حامل
۱۸۴	مبحث اول: مقررات حاکم بر سند در وجه حامل
۱۸۵	مبحث دوم: مفقود شدن اسناد در وجه حامل

فصل ششم: مالکیت تجارتي و صنعتی

۱۸۷	گفتار اول: مایه تجارتي
۱۸۸	گفتار دوم: سرقتی
۱۸۹	گفتار سوم: اسم تجارتي
۱۹۰	گفتار چهارم: علايم تجارتي و صنعتی

- گفتار پنجم: حق اختراع ۱۹۵
 گفتار ششم: رقابت مکارانه و تقلید از علائم تجارتي و اختراعات ۱۹۸

فصل هفتم: قراردادهای تجارتي

- گفتار اول: شرایط واردات و صادرات کالا ۱۹۹
 گفتار دوم: اقسام فروش تجارتي ۲۰۲
 گفتار سوم: قراردادهای تجارتي بين المللي ۲۰۴
 گفتار چهارم: قرارداد حمل و نقل ۲۰۶

فصل هشتم: ورشکستگي و تصفيه امور ورشکسته

- بخش اول: ورشکستگي ۲۱۳
 گفتار اول: تحقق ورشکستگي ۲۱۴
 مبحث اول: تاجر بودن، شرط اساسي ورشکستگي ۲۱۴
 مبحث دوم: توقف از پرداخت ديون ۲۱۷
 گفتار دوم: احراز ورشکستگي ۲۱۸
 مبحث اول: دادگاه صلاحيتدار ۲۱۸
 مبحث دوم: اشخاصي که ميتوانند تقاضاي ورشکستگي تاجر را تقديم کنند ۲۱۹
 گفتار سوم: شرایط صدور حکم ورشکستگي ۲۲۱
 مبحث اول: حکم دادگاه ۲۲۱
 مبحث دوم: آگهي حکم دادگاه ۲۲۲
 مبحث سوم: اجرائ موقت حکم و طرق شکايت از آن ۲۲۳
 گفتار چهارم: آثار ورشکستگي ۲۲۳
 مبحث اول: آثار ورشکستگي نسبت به اموال تاجر ۲۲۴
 گفتار پنجم: مسؤوليتها و مجازاتهاي ناشي از ورشکستگي ۲۲۸
 مبحث اول: ورشکستگي به تقصير ۲۲۸
 مبحث دوم: ورشکستگي به تقلب ۲۳۰
 مبحث سوم: ورشکستگي عادي ۲۳۱
 مبحث چهارم: مسؤوليتها و مجازاتهاي اشخاص ثالث ۲۳۱
 بخش دوم: تصفيه امور ورشکسته ۲۳۴
 گفتار اول: ارگانهاي تصفيه ۲۳۴
 مبحث اول: ارگانهاي تصفيه در قانون تجارت ۲۳۴
 مبحث دوم: ارگانهاي تصفيه به موجب قانون اداره تصفيه امور ورشکستگي ۲۳۹
 گفتار دوم: اقدامات مربوط به تصفيه ۲۳۹

۲۳۹	مبحث اول: اقدامات اولیه تصفیه
۲۴۱	مبحث دوم: تعیین دارائی تاجر ورشکسته
۲۴۳	مبحث سوم: قرارداد ارفاقی
۲۴۵	مبحث چهارم: فروش اموال تاجر ورشکسته
۲۴۶	مبحث پنجم: تقسیم دارائی تاجر میان طلبکاران
۲۴۷	مبحث ششم: خاتمه ورشکستگی
۲۴۸	گفتار سوم: اعاده اعتبار تاجر ورشکسته
۲۴۸	مبحث اول: اعاده اعتبار پس از پرداخت کلیه دیون
۲۴۸	مبحث دوم: اعاده اعتبار تاجری که کلیه دیون خود را نپرداخته است
۲۴۹	مبحث سوم: تشریفات تحصیل اعاده اعتبار
۲۵۰	مبحث چهارم: اعاده اعتبار ورشکسته به تقلب
۲۵۱	فهرست منابع

مطابق رویکرد سیستمی، انسان‌ها به عنوان یکی از سیستم‌های بیولوژیکی، مانند سایر سیستم‌ها برای حفظ و بقای خود دارای نیازهایی می‌باشند. تأمین این نیازها به واسطه تعدد آنها و گاه‌به‌گاه به دلیل صعوبت رفع تمامی آنها توسط خود فرد موجب گردید تا افراد جامعه برای تأمین این نیازهای متعدد اقدام به تقسیم کار کنند تا از این طریق هر فرد با تخصص یافتن در یک شغل علاوه بر تأمین نیاز خود، با فروش مازاد تولید به تأمین سایر نیازهای خود بپردازد. بنابراین می‌توان گفت عمل داد و ستد در جوامع بدوی و پس از آن، اشتغال به بازرگانی و تجارت از سابقه طولانی برخوردار می‌باشد. با پیچیده شدن جوامع و توسعه علمی - فناوری در سده‌های اخیر، دولت‌ها برای ایجاد نظم در جامعه ناگزیر به تدوین قوانین مدونی در عرصه بازرگانی و تجاری شدند. این دسته از قوانین و مقررات تحت عنوان «حقوق تجارت» به عنوان یکی از عناوین اصلی رشته حقوق در مقطع کارشناسی تدریس می‌شود. علاوه بر رشته تحصیلی حقوق، به واسطه توسعه مباحث تجاری و بازرگانی و ایجاد مباحث میان رشته‌ای، برخی دیگر از رشته‌های دانشگاهی از جمله حسابداری و گمرک نیز واحد درسی مجزائی تحت عنوان حقوق تجارت یا حقوق بازرگانی را در لیست دروس اصلی خود قرار داده‌اند. با این تفاوت که دانشجویان غیرحقوقی به دلیل عدم آشنایی با اصطلاحات حقوقی در این زمینه ممکن است دچار مشکلاتی شوند، از طرفی سرفصل‌های ارائه شده توسط وزارت علوم و تحقیقات و فناوری در درس حقوق تجارت تا حدودی خلاصه‌ای از مباحث حقوق

تجارت یک تا چهار دوره کارشناسی حقوق می‌باشد که این امر می‌تواند مشکلات دانشجویان غیر حقوقی را دوچندان سازد. از این رو سعی شده است تا در این اثر با تکیه بر مباحث مطروحه در آثار ارزشمند جناب آقای دکتر حسن ستوده تهرانی و جناب دکتر ربیعا اسکینی که به عنوان مهمترین منابع درسی و منابع امتحانی در دانشکده‌های حقوق تدریس می‌شوند، تنظیم گردد. برای این منظور، با تأکید بر جنبه کاربردی، مباحث مطروحه در آثار ارزشمند فوق با اندکی تصرف و تلخیص و گاه با ارجاع به سایر منابع به صورتی تدوین شده است تا کلیه مباحث در یک مجلد، با رعایت جامع و نافع بودن آن، مورد استفاده دانشجویان حقوق و سایر دانشجویان و دانش‌پژوهان حقوق تجارت قرار گیرد.

اکنون که این مجلد به یاری پروردگار و در سایه پیشنهادهای مؤثر اساتید محترم این حقیر تنظیم و به چاپ رسیده و پیش روی خوانندگان محترم قرار گرفته است، بر خود لازم می‌دانم تا ضمن سپاس از اساتید ارجمندی که در محضر ایشان دانش اندوزی کرده‌ام، از زحمات جناب آقای دکتر محمودرضا اسفندیار و جناب آقای دکتر قاسم قربانی رستم کمال تقدیر و سپاسگذاری را بنمایم. همچنین از راهنمایی‌ها و بذل توجه استاد ارجمند جناب آقای دکتر علیرضا میلانی و از همکاری‌های صمیمانه جناب آقای دکتر سید جلال احمدی و آقای علی صفری تقدیر و سپاسگذاری نمایم. این اثر بی تردید بدون تلاش و حمایت‌های مسئول محترم انتشارات کتاب آوا جناب آقای حمید کاظمی و همکاران محترم ایشان به ثمر نمی‌نشست لذا مراتب تقدیر و امتنان خود را به ایشان اعلام می‌دارم.

غلامرضا اسماعیلی آذر

تهران - پاییز ۹۴

فصل اول: کلیات

بخش اول: تاریخچه حقوق تجارت

هر دانشی در روند شکل‌گیری خود از تاریخچه‌ای برخوردار است که مراحل فراز و نشیب آن را به نمایش می‌گذارد، بررسی این تاریخچه ما را با علل و چگونگی شکل‌گیری آن دانش آشنا می‌سازد. حقوق تجارت نیز از این قاعده مستثنی نیست، به اعتقاد برخی از مولفان فرانسوی "حقوق تجارت ثمره تاریخ است" لذا درک آن مستلزم بررسی تاریخ این دانش است. در این بخش سعی می‌شود تا به بررسی مختصری از تاریخچه حقوق تجارت در عرصه بین‌المللی و همچنین به بررسی تاریخچه مختصری از حقوق تجارت در ایران پرداخته شود.

گفتار اول: تاریخچه بین‌المللی حقوق تجارت

حقوق تجارت بی‌شک از زمانی آغاز می‌شود که تجارت پا به عرصه وجود گذاشته است اما آنچه آغاز تمدن بازرگانی تلقی می‌شود به زمانی حدود دو هزار سال پیش از میلاد مسیح باز می‌گردد، در این زمینه اسنادی چون الواح و ارکا (حدود سال ۲۰۰۰ ق.م) و کد حمورابی (در ۱۷۰۰ ق.م) که اولین اسناد به دست آمده می‌باشند نشانگر آن هستند که در آن زمان جامعه تجاری با حقوق راجع به شرکتها در حد ابتدائی آشنا بوده‌اند، در تمدن فینیقیها نیز آثاری از قواعد تجاری (قاعده رودس) دیده می‌شود به نحوی که حدس زده می‌شود بسیاری از قواعد حقوق تجارت که از طریق حقوق یونان و روم به غرب رسیده است به طور ناشناسی از حقوق فینیقی‌ها بازمانده است^۱، اما در بسیاری از جوامع باستانی دیگر چون مصر به علت محوریت

۱ - اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت: کلیات، معاملات تجاری، تجار و سازماندهی فعالیت تجاری (جلد اول). تهران: سمت، چاپ ششم، ۱۳۸۳، ص ۵ و ۴

زراعت در امر اقتصاد اثری از حقوق تجارت به طور مستقل دیده نمی شود. در سال ۵۰۰ قبل از میلاد شکوفائی مباحث حقوق تجارت را در یونان باستان می توان مشاهده کرد، این تحولات تأثیر بسزائی بر تدوین قوانین و قواعد حقوقی پس از خود گذاشت، از جمله این آثار می توان به قرض به تجار و استفاده از حواله و برات در آن اشاره کرد.^۱

پس از شکل گیری امپراطوری روم تحولاتی در عرصه بازرگانی ایجاد شد که تأثیر آن را می توان در برخی از قواعد امروزی حقوق تجارت که ریشه در حقوق روم دارد مشاهده کرد، از جمله این قواعد می توان به قاعده ای که به موجب آن اعمال خدمه و کارگران تاجر به حساب خود تاجر گذاشته می شود اشاره کرد که بند ۳ ماده ۳ قانون تجارت ایران نیز از آن الهام گرفته است. همچنین می توان در حقوق ورشکستگی نیز آثاری از حقوق روم را مشاهده کرد. این روند در حقوق روم دوام چندانی نداشت و در اواخر امپراطوری روم زندگی تجاری و مبادلات رو به افول گذاشت و تا آغاز قرون وسطا ادامه داشت.^۲ تا حدود هزار سال پس از افول تجارت در غرب با آغاز عصری که از آن به قرون وسطا یاد می شود، بالاخص از قرن یازدهم میلادی به بعد دوره شکوفائی مجدد تجارت در غرب آغاز گردید، این تحولات تجاری که متأثر از عوامل سیاسی، مذهبی و صنفی در آن دوران بود باعث گردید تا طبقه بازرگانان با تشکیل اصناف تجاری جایگاه خاصی پیدا کنند و در نهایت با آغاز قرن پانزدهم میلادی که از آن به دوره جدید یاد می شود این شکوفائی به اوج خود رسید، با این تفاوت که برخلاف قرون وسطا که متکی بر آزادی عمل تجار بود، در این دوره زمام امور تجاری در دست دولتها قرار گرفت، این امر موجب گردید تا در گذر زمان دولتها به عنوان تنها قدرتهای موجود در جوامع برای ایجاد نظم و جلوگیری از تشنجات دست به تدوین و مدون ساختن قوانین بزنند، از جمله این قوانین می توان به قانون تجارت فرانسه در سال ۱۸۰۷ میلادی اشاره کرد که بعدها مبنای تدوین حقوق تجاری ایران قرار گرفت.

۱ - ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، جلد اول. تهران: دادگستر، چاپ بیستم، ۱۳۸۸، ص ۱۷

۲ - اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت (کلیات). منبع پیشین، ص ۶ و ۷

گفتار دوم: تاریخچه حقوق تجارت در ایران

عملیات و اقدامات تجارتی و فعالیت تجار در ایران نیز همانند بسیاری از کشورها دارای قدمت بسیار طولانی است اما بحث از حقوق تجارت به عنوان وجود قوانین و قواعد مدونی که توسط یک حاکمیت سیاسی مقتدر تدوین و مورد حمایت قرار گیرد سابقه چندانی ندارد. در سده های اخیر پیش از تصویب قوانین تجاری مدرن در مورد اموری که امروزه امور تجاری تلقی می شود همان اصول و قواعد شرعی حاکم بر امور مدنی اعمال می شده است و اصولاً بین امور مدنی و امور تجاری تفکیکی قائل نمی شده اند، اما آنچه که امروزه از آن به عنوان حقوق تجارت یاد می شود اولین بار در سال های ۱۳۰۳ و ۱۳۰۴ به تصویب رسید که به نوعی اقتباس شده از قانون تجارت ۱۸۰۷ فرانسه می باشد. این قانون اصولی در مورد تجار، دفاتر تجاری، شرکت های تجاری، دلالی و را وضع نمود که بعدها در سال ۱۳۱۱ دچار تغییرات بنیادینی شد، در نهایت در سال ۱۳۴۷ لایحه اصلاحی قانون تجارت به تصویب رسید که جایگزین مواد ۲۱ تا ۹۳ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ گردید. در کنار قانون تجارت قوانین دیگری نیز به تصویب رسیده است که جزو منابع حقوق تجارت محسوب می شود از جمله آن می توان به قانون صدور چک اصلاحی مصوب ۱۳۸۲ و قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۱۳۱۸ اشاره کرد^۱.

بخش دوم : منابع حقوق تجارت

حقوق تجارت نیز مانند سایر شعب حقوق دارای منابع متعددی است که بررسی آنها نیازمند یک تقسیم بندی کلی است. از یک منظر می توان منابع حقوق تجارت را با توجه به منبع صدور آنها به دو دسته تقسیم کرد، منشا بعضی از این منابع دولت و مقامات رسمی کشور می باشند که می توان از آنها به "منابع رسمی حقوق تجارت" تعبیر کرد و منشا برخی دیگر منبای خصوصی دارند که به همین دلیل می توان آنها را "منابع خصوصی" نامید.

۱- اسکینی، ربیعا، منبع پیشین، ص ۱۵-۱۲